

Dorota Krystyna Rembiszewska

Polska Akademia Nauk w Warszawie

Instytut Sławistyki

ORCID: 0000-0003-0339-0879; e-mail: dorota.rembiszewska@ispan.waw.pl

Janusz Siatkowski

Uniwersytet Warszawski

ORCID: 0000-0003-4362-9426; e-mail: janusz.siatkowski@wp.pl

***Niezabudka, wasilek, wołoszka* – o dylematach w rozstrzygnięciu pożyczek i reliktyw dawnej wspólnoty na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim**

Abstrakt: Na podstawie nazw kwiatów – *niezabudka* ‘niezapominajka’ i *wasilek, wołoszka* ‘chaber’ podjęto próbę rozstrzygnięcia problemu metodologicznego, jak traktować niektóre wyrazy gwarowe występujące na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim. Autorzy starają się odpowiedzieć na pytanie, czy wybrane jednostki leksykalne interpretować z punktu widzenia zapożyczeń, czy też uznawać je za kontynuacje dawnej wspólnoty słowiańskiej.

Jednoznaczne rozstrzygnięcie tego zagadnienia wymaga bardzo szczegółowych, wręcz drobiazgowych dociekań i ekscerpcji różnych źródeł – począwszy od słowników historycznojęzykowych przez monografie gwarowe, po publikacje z zakresu geografii językowej. Przedstawione nazwy na ogół pojawiają się dość sporadycznie w polskich gwarach na pograniczu wschodnim. Wydaje się, że trzeba tu przyjąć oddziaływanie również wschodniosłowiańskich języków literackich.

Słowa kluczowe: leksyka gwarowa, kontakty językowe, geografia lingwistyczna, zapożyczenia językowe, dialektologia słowiańska.

Abstract: *Niezabudka, wasilek, wołoszka: on the dilemmas of resolving borrowings and relicts of an earlier community in the Polish-East Slavic Borderland.* Names of flowers such as *niezabudka* ‘forget-me-not’ and *wasilek, wołoszka* ‘cornflower’ are helpful in resolving a methodological problem of how to treat some subdialectal words used in the Polish-East Slavic Borderland. The author attempts to resolve whether the selected lexical items should be interpreted as lexical borrowings or as continuations of an earlier Slavic community.

An unambiguous resolution of this issue requires very detailed, meticulous research and excerption of various sources, ranging from dictionaries of language history through subdialect monographs to publications on linguistic geography. The above names are generally infrequent in Polish subdialects spoken in the Eastern Borderlands. It seems that the influence of the Eastern Slavic literary languages should also be taken into account.

Keywords: subdialect lexis, language contact, linguistic geography, lexical borrowing, Slavic dialectology.

Pogranicze polsko-wschodniosłowiańskie to obszar, na którym w ciągu kilku wieków dochodziło do kontaktów różnych języków, zarówno należących do rodziny

słowiańskiej, jak i języka litewskiego, co wynikało m.in. z funkcjonowania w jednym organizmie państwowym. Język polski, ukraiński i białoruski silnie na siebie oddziaływały, a rezultaty tych wpływów były nierzadko trudne do przewidzenia i ujęcia w jednolity schemat. Prowadząc dociekania nad proveniencją niektórych wyrazów występujących na wskazanym pograniczu, badacz nierzadko ma niełatwy do rozstrzygnięcia problem metodologiczny, jak traktować te jednostki leksykalne – interpretować z punktu widzenia zapożyczeń czy też uznawać je za residua dawnej wspólnoty słowiańskiej. Zagadnienie to omawiamy na przykładzie nazw dwóch kwiatów – ‘niezapominajki’ i ‘chabra’.

Niezabudka ‘niezapominajka’

O wyrazie tym pisano już dużo. Po opracowaniach Sawaniewskiej-Mochowej (1990, 124), Waniakowej (2006a, 71–79; 2006b, 527–534; 2012, 111–112; 2015, 205–216) i Kosteckiej-Sadowej (2015, 330–331) wiadomo, że polska *niezabudka* stanowi pożyczkę z języków wschodniosłowiańskich. Do opracowań tych należy jednak wprowadzić kilka uzupełnień i uściśleń, a także wnieść pewne sprostowania, zwłaszcza w uporczywie powtarzanych błędnych informacjach o zasięgu tej pożyczki w gwarach polskich.

O zasięgu tej nazwy w gwarach słowiańskich daje dobrą informację OLA III (132–133), na mapie 53 Незабудка (*Myosotis*). Otóż podany w postaci uogólnionej leksem **ne-za-bɔd-ɔk-a*, wraz z właściwym głównie dialektom ukraińskim wariantem **ne-za-bɔd-ɔk-a*, tworzy obszerny areal w dialektach wschodniosłowiańskich i słowackich, z którym łączą się dwa punkty na polskim pograniczu wschodnim (Trzebieszów pod Łukowem i Choroszczyńka pod Białą Podlaską). Poza tym zanotowano go w kilku punktach na zachodzie Polski od przesiedleńców spod Wilna, Lwowa i z Podola, a zatem należy je lokalizować w polskich dialektach kresowych. Wendina traktuje je podobnie (Вендина 2014, 94), ale na s. 378 swojej monografii niesłusznie mówi o izoglosie rusko-polskiej, zamiast rusko-słowackiej.

W dialektach słowackich to nazwa niewątpliwie rodzima. W OLA jest poświadczona powszechnie w dialektach środkowej i zachodniej Słowacji, występuje też na wschodzie, gdzie częściowo przeważa **žab-ɔj-E oč-ɔk-o*. Podobny zasięg nazwy *nezábudka*, *nezabútká* ‘niezapominajka’ potwierdza również SSN II (429), a w słowackim języku literackim ma poświadczenia od XIX wieku (Králik 2015, 38; SSJ II, 370). Pod wpływem słowackim *nezabudka* pojawia się również w języku czeskim (Jungmann 1835–1839, II, 717; Kott 1878–1893, II, 162, VI 1189), dziś jest tu przestarzała (PS III, 558, SSJČ II, 198), ale sporadycznie została zapisana w gwarze na Morawach (ČJA II, 268–270, m. 113).

Materiały spoza OLA pokazują, że postaci sprowadzające się do uogólnionego zapisu **ne-za-bɔd-ɔk-a* mają na polskim pograniczu wschodnim znacznie szerszy zasięg, ale ich postać fonetyczna z samogłoską *u*, zamiast oczekiwanego kontynuantu samogłoski nosowej, wskazuje, że nie mamy tu do czynienia z dawną łącznością rusko-polską, lecz z pożyczką wschodniosłowiańską.

Nazwę *niezabudka* ‘niezapominajka’ zamieszcza SGPK III (320) jako zasłyszana na Litwie (ustnie z Litwy). Z Wileńszczyzny potwierdza ją Karłowicz (1984, 52). Z gwar polskich na Brzławszczyźnie Rieger (2014, 171) podaje *ńezabútka* jako imię krowy. Warto dodać, że *ńezabútka* odnoszącą się do nazwania krowy zanotowano też w polskich gwarach na Białorusi pod Lidą (PolGov, II, 170). Według Smułkowej (2009, 168) na Brzławszczyźnie w wypowiedziach traktowanych jako polskie występują *ńezapominajki*, natomiast w białoruskich *ńezabutki*. Mamy też kilka poświadczeń tego wyrazu z polskich gwar kresowych: do wspomnianych już w OLA trzech punktów z przesiedleńcami spod Wilna, Lwowa i Podola można dodać zapisy *ńezabudka* ‘niezapominajka’ od przesiedleńców spod Lwowa – z Siemianówki i Wołoszkowa (Lwów 2015, 165, nr 1294) oraz z Kozłowa pod Tarnopolem (Tarnopol 2007, 188, nr 1294), na co zwraca uwagę też Rieger (2007, 16). U przesiedleńców spod Nowogródka występuje *niezabudek* (Lewaszkiwicz 2017, 418), ale autor w tłumaczeniu tego wyrazu użył synonimów ‘niezabudka, niezapominajka’, co świadczy, że sam też używa formy *niezabudka*.

Niezabudka znana jest w gwarach niemal całego Mazowsza. Pokazuje to mapa w atlasie mazowieckim. Na zachodzie sięga ona po skrajne punkty: Ostrowy pod Kutnem, Sierakówki pod Gostyninem, Gozdowo, Ligówko i Babiec Piaseczny pod Sierpcem oraz Chrapoń i Jasiony pod Żurominem. *Niezapominajki* notowano tylko w rozproszeniu, częste są natomiast *żabie oczka* i podobne (AGM, V, 146, m. 235). Brak tej nazwy tylko w najbliższych okolicach Warszawy, co obrazowo pokazuje płaszczyznowa mapa u Waniakowej (2006a, 79). Na mapie tej nie pojawiają się dane między wschodnią granicą Mazowsza a wschodnią granicą Polski. Mamy tu zbyt skąpe materiały, by stwierdzić, czy tu powszechniej występuje *niezabudka*. Jej brak na terenach przygranicznych może przemawiać za tym, że na Mazowsze dostała się ona nie z sąsiadujących gwar ruskich, lecz za pośrednictwem polskiego języka literackiego.

Z OLA, jak wspomniano, można podać Choroszczynekę pod Białą Podlaską oraz Trzebieszów pod Łukowem. Poza tym w kartotece SGP jest *niezabudka* w Siennicy Różanej pod Krasnymstawem bezpośrednio nawiązująca do szerszego arealu w słowniku Pelcowej (2015, 318, m. 34). Notuje ona tu *niezabudkę* w Dorohuczycach i Trawnikach w pow. świdnickim, w Krzczonowie koło Bychawy oraz wokół Hrubieszowa w Skryhyczynie w gm. Dubienko nad samą granicą polsko-ukraińską, w Stefankowicach, Moniatyczach, Kopyłowie, Orłowcu i Jarosławcu. Na Lubelszczyźnie dominuje jednak *niezapominajka*, częste są też *żabie oczka*. Należy jeszcze dodać z kartoteki SGP *niezabudkę* z odległej miejscowości Książnica Wielka koło Kazimierza Wielkiej w Małopolsce. *Niezabudkę* ‘niezapominajkę’ zapisano także w Mościskach na Ukrainie tuż przy granicy polskiej koło Przemyśla (Kostecka-Sadowa 2008, 191). Takie rozproszenie może świadczyć o dawniej szerszym zasięgu *niezabudki* w gwarach polskich.

W dotychczasowych opracowaniach podawane są ponadto informacje o występowaniu *niezabudki* w okolicach Poznania i na Kaszubach (AGM, V, 146; Waniakowa 2012, 112; Kostecka-Sadowa 2015, 330–331). W naszych rozważaniach koncentrujących się na zasadności przyjmowania wpływu wschodniosłowiańskiego, w tym argumentu geograficznego o występowaniu tych pożyczek na ograniczonym obszarze wschodniego pogranicza, sprawa ta wymaga szczegółowego wyjaśnienia.

Lokalizacja pod Poznaniem opiera się na powołaniu na fiszkę kartoteki SGP dotyczącą Łopienna pod Wągrowcem w pracy Adama Tomaszewskiego, *Gwara Łopienna*

i okolicy w północnej Wielkopolsce (Kraków 1930). Na kartce tej umieszczono tylko przekreślone zero. Powinno to wzbudzić wątpliwości, zresztą Sawaniewska-Mochowa korzystająca również z tej kartoteki owej lokalizacji nie wymienia. Otóż autor na s. 217 umieszcza leksem *niezabudka* w osobnym zestawieniu „garść wyrazów nieużywanych w naszej gwarze”, co świadczy tylko o tym, że był on znany autorowi pracy jako regionalizm zasługujący na informację. Lokalizację tę trzeba więc wykreślić.

Warto też wyjaśnić umieszczenie *niezabudki* na terenie Kaszub. Przywoływany słownik Sychty (1967–1976, III, 252) ma tylko odsyłacz *ńezabudka* zob. *ńezabãčka*, a pod tym hasłem już o *niezabudce* nie wspomina. Warto dodać, że Hinze uzupełniający pierwotne zbiory Lorentza znalazł jednak formę *ńezabũudka* w rękopiśmiennym zbiorze kaszubskich nazw roślin Leona Roppela (Lorentz 1958–1983, IV, 1592). Świadczy to tylko o powszechnej znajomości tego poetyzmu romantycznego w polskim języku ogólnym, nie wyłączając terenu Kaszub, ale do gwary kaszubskiej on jednak nie wszedł. Zresztą pod jego wpływem, jak słusznie zakłada Waniakowa (2015, 208), powstały neologizmy kaszubskie, jak *ńezabãčka*, *ńezabãčnik*, *ńezabãtka* (por. Sychta 1967–1976, III, 252).

Należy więc pozostać przy stwierdzeniu, że zapożyczona *niezabudka* weszła tylko do gwar wschodniej Polski oraz do polskich gwar kresowych. Inne poświadczenia dowodzą tylko jej ekspansji w ramach polskiego słownictwa literackiego (por. Waniakowa 2006a).

Niezabudka ‘niezapominajka’ ma dosyć bogate poświadczenie w literaturze. Wcześniej pojawiają się formy fonetycznie ruskie od dawnego *zabyć* ‘zapomnieć’, *zabywać* ‘zapominać’, występującego w staropolszczyźnie (Linde 1951, VI, 714) i notowanego jeszcze jako dawne przez SJPD (X, 428) z przykładami z XIX wieku, a w gwarach zachowanego na Śląsku Cieszyńskim (kartoteka SGP) oraz na Kaszubach (por. *zabęc* ‘zapomnieć’ u Sychty [1967–1976, I, 27–29] s.v. *bęc* ‘być’). Edward Redliński w *Konopielce* użył zwrotu „*zabyło sie na śmierć*” (s. 54). Już Michał Dudziński (1776, 32) uważał *zabyć*, *zabywać* ‘zapomnieć, zapominać’ za słowo ruskie.

Jako formy fonetycznie ruskie zostały zanotowane w kartotece SXVII–XVIII w znaczeniu ‘upominek, pamiątka’ z *Pamiętników* (1666–1721) Krzysztofa Zawiszy: „Synek mój miły Józef wielą chorob zdjęty umarł, zostawiwszy pozostałym rodzicom w *niezabud* łzy i żal nieznośny”, i z rękopisu XVII/XVIII w. *Historii świeżych i niezwyuczajnych*: „y mały iego portrecik, który jey na *ne zabudesz* darował”. Linde (1951, III, 342–343) przytacza z Wacława Potockiego (1728): „już niesie i pierścionek, na krótki *niezabudesz*, przyszły twój małżonek”, z *Nauki cyrylickiej* (1792) Ludwika Perzyny: „Francowate dymienice na *niezabud* od osob już zarażonych amanci odbierają”, i jeszcze z końca XVIII wieku: „Pani moja...prosi go, abyś jej odesłał portret jej i listy i *niezabud* wszelki” oraz: „Na wieczny *niezabudesz* konia ci mego ofiaruję”.

Notują te wyrazy i późniejsze słowniki: SWil (I, 778) jako potoczny prowincjonalizm podaje *niezabud* ‘upominek, pamiątka’, SW (III, 373) ma jako przestarzałe *niezabud* i przytacza znane już przykłady z Perzyny i Lindego, *niezabudesz* z cytataми z Potockiego i Lindego oraz *niezabudysz*: „Wezyr kamieniecki miał sobie przyrzeczoną niewielką sumę na *niezabudysz*”, powołując się na Antoniego Rollego. Jako regionalne i dawne ma jeszcze SJPD (V, 285–286) *niezabud* ‘upominek, pamiątka’ z przytoczeniami z Henryka Rzewuskiego (1791–1866): „Chciałem dobyć szabli i byłbym mu dał

taki *niezabud...*”, i Pauliny Wilkońskiej (1815–1875): „Panna Halina śle wam mały *niezabud*”.

Wchodząca do języka polskiego *niezabudka* miała więc oparcie we wcześniejszych pożyczkach współrzednych. Pojawia się ona późno. Linde (1951, III, 342–343) podaje *niezabudki* ‘niezapominajki’ bez lokalizacji i cytatu; SWil (I, 778) uważa *niezabudkę* za pospolitą nazwę występującą u ludu na Litwie; SW (III, 373), uznając ją za pożyczkę z ukraińskiego, poświadcza przykładami z Adama Mickiewicza i Juliusza Słowackiego.

U Słowackiego jest to wyraz bardzo częsty, choć ma on także wyrazy *niezapominka* i *niezapominajka*. Używa go wielokrotnie, zarówno w postaci fonetycznie niespolonizowanej, jak i w spolonizowanej (por. Jurkowski 1974, 122). Postać *nezabudka* występuje w *Beniowskim*: „z *nezabudką*, Rozmawia czyściej lilia”, i we *Śnie srebrnym Salomei*: „Jak na małą *nezabudkę* Księżniczka patrzy z wysoka”. Częstsza jest forma spolonizowana *niezabudka*, pojawiająca się w *Beniowskim*: „Jak *niezabudka* drżąca przy leszczynie”, „Ja, co kwiaty koszę w *niezabudkowej* przeszłości murawie”, w *Baladynie*: „Jako *niezabudki*”, i w wierszu *Księżyc*: „*Niezabudki*, bławatki, lilije, tymianki”. Z Mickiewicza podawany jest werset z powieści poetyckiej *Konrad Wallenrod*: „Chciałbym jeden mały kwiat uszczknąć, kwiat *niezabudki*”. Jak słusznie twierdzi Bešta (1971, 211), jest to romantyczny poetyzm wzięty z języka ludowego, który wszedł do języka literackiego. Za regionalizm uważa *niezabudkę* SJPD (V, 285–286), cytując utwory Juliusza Słowackiego, Zygmunta Krasińskiego, Pauliny Wilkowskiej, Elizy Orzeszkowej, Zofii Kossak-Szczuckiej, Antoniego Słonimskiego i Adama Asnyka. *Niezabudka* to również tytułowa nazwa wiersza dla dzieci Marii Konopnickiej, urodzonej w Suwałkach.

W latach 1840–1844 ukazywało się w Petersburgu czasopismo literackie „*Niezabudka. Noworocznik*” wydawane przez Jana Barszczewskiego. W pierwszym numerze (1840 r.) zamieszczono wiersz *Dumka* Wincentego Dawida (1816–1897, urodzonego w Szczebrzeszynie), w którym pojawia się nazwa omawianego kwiatu: „A ja zerwę *niezabudkę* / *Niezabudkę* tę malutkę / Jej to kwiatek ulubiony, / Pójdź kwiateczku w obce strony” (s. 3).

We współczesnej polszczyźnie wyraz *niezabudka* funkcjonuje w obiegu także w warstwie proprialnej, jako nazwa obiektów mieszkalnych (np. Willa „*Niezabudka*” w Nałęczowie) i lokali użytkowych (np. „*Niezabudka*” Studio Urody w Poznaniu), element składowy nazw instytucji usługowo-opiekuńczych (np. Ośrodek Rehabilitacyjno-Edukacyjno-Wychowawczy „*Niezabudka*” w Kutnie). Jak widać, geografia tych nazw własnych nie wiąże się z zasięgiem apelatywu.

Skomplikowane międzysłowiańskie związki językowe w nazwach *niezapominajki* właściwie ustala Waniakowa, autorka kilku obszernych opracowań (2006a, 71–79; 2006b, 527–534; 2012, 111–112; 2015, 205–216) o nawach tej rośliny w kontekście języków Europy. Nazwy takie, jak *niezapominajka*, *niezabudka* itp., stanowią kalkę niem. *Vergißmeinnicht*, która do języków wschodniosłowiańskich dostała się bezpośrednio lub raczej za pośrednictwem języka polskiego, a po naszych ustaleniach można tu dodać jako język pośrednik także słowacki. Kalka ta w postaci *niezabudka* wróciła do nas jako pożyczka zwrotna z ukraińskiego.

Wasilek, wasilka i wołoszka ‘chaber, *Centaurea cyanus* L.’

Polskie gwarowe nazwy *chabra bławatka* ‘*Centaurea cyanus* L.’ na tle słowiańskim i europejskim przedstawiła Waniakowa (2019, 173–187). Wśród nich są dwie nazwy *wasilek*, *wasilka* i *wołoszka*, które zostały zapożyczone z języków wschodniosłowiańskich. Na wpływ ten zwrócono uwagę już wcześniej (por. Nitsch 1954–1958, II, 96–97; Hrabec 1949, 46–47, 114, 133; Sawaniewska-Mochowa 1990, 134; Kurzowa 1993, 445–446, 449; Pastusiak 2007, 149–151; Kostecka-Sadowa 2015, 339, 340; Сабадош 2015, 379 i in.).

Nazwa *wołoszka* jest motywowana włochatym wyglądem kwiatów i owłosionych łodyg rośliny (Waniakowa 2019, 179) lub wiąże się z dawną nazwą ludów romańskich *волах*, *валах* (por. Фасмер 1964–1973, I, 345, ESBM, II, 43–44, Сабадош 2015, 21). Na pożyczkę z języków wschodniosłowiańskich jasno wskazuje jej postać z pełnogłosem.

Już staropolską nazwę *wasilek* oznaczającą różne rośliny, ale nie ‘chaber’, za powstałą pod wpływem ruskim uznaje Karpluk (1988, 153), choć podobnie jak imię *Wasyl* (*Wasył*) może być ona tłumaczeniem greckiej nazwy botanicznej βασιλικόν ‘królewskie’. Należy też zwrócić uwagę, że imię *Wasyl*, uważane za ruskie, w XIV–XV wieku dosyć powszechnie występowało w języku polskim, nawet w Małopolsce i Wielkopolsce (SSNO, VI, 27–28), a mogło być też użyte, jak zakłada Hrabec (1949, 32), jako nazwa pospolita w znaczeniu ‘chłop ruski’, np. w *Zwierzyńcu* Mikołaja Reja: „Ów też zasię drugi, co sie tylko na grzegorz albo *wasilki* rozmyślał [...] tam też sprawa trudna ma być”. Późniejszy *wasilek* ‘chaber’ powszechnie uznaje się za pożyczkę ruską (por. wyżej). Nazwa ta eksponuje początek kwitnienia *chabra* około dnia św. Bazylego (25 maja). Jest też ludowe tłumaczenie powstania nazwy *wasilek* ‘chaber’ związane z ukraińską legendą, że miał on wyrosnąć na mogile załaskotanego na śmierć przez rusalki chłopca o imieniu Wasyl (SSiSL, II, 74).

Pożyczki te chcemy przedstawić nieco dokładniej, zwracając większą uwagę na ich zasięgi gwarowe znane z kilku opracowań atlasowych i na nasuwające się w związku z tym wnioski. Prostujemy też kilka powtarzanych błędów.

Na mapie OLA (IV, 61) nazwy te sąsiadują ze sobą. Nazwa **vasilьkь* zajmuje tu obszerny zwarty areał, obejmujący gwary rosyjskie oraz północno-wschodnią Białoruś. Poza tym **vasilьkь* w rozproszeniu pojawia się na całej niemal Ukrainie (*васил'ок*, *вас'ил'ок* lub pl. *wasyl'ku*, *wasyl'ki*, m.in. na Zakarpaciu: Сабадош 1999, m. 10), sporadycznie na pograniczu z Białorusią w miejscowości Tur (Тур) niezbyt daleko od granicy polskiej, a poza tym na Białorusi m.in. w miejscowości Dmitrowicze (Дзмітравічы) blisko Białowieży po polskiej stronie. Na zachodniej Ukrainie rzadko występują też **vasilьky* w miejscowości Sieczy (Сечы) na północ od Brześcia i w miejscowości Przewalka (Прывалкі) na północ od Grodna oraz w Łosku (Лоск) w rejonie wołyńskim, **vasilьka* we wsi Bojary Wielkie (Вялікія Баяры) koło Szczuczyna, w Poleckiskach (Паляцкішкі) nad granicą litewską (koło Solecznik po drugiej stronie granicy) i w miejscowości Łuksze (Лукшы) na północ od Brasławia, a poza tym **vasilьka* w Polsce w Radziuszkach pod Sejnami.

W południowo-zachodniej Białorusi oraz na całej niemal Ukrainie występuje **volьška* (*волішка* i pl. *wołiszki*), ale na Ukrainie wzdłuż granicy z Polską dosyć znaczny

obszar zajmuje przejęty z gwar polskich **blavaty* (*влáват* pl. *wławátu*, por. Sabadoh 1999, m. 10). Polski *blawat*, *blawatek* ‘chaber’ zaś stanowi derywat od stpol. przymiotnika *blawy* ‘niebieski’ wywodzącego się ze śrwniem. *blā*, *blaver* (por. Waniakowa 2019, 174–175).

Dalsze atlasy wprowadzają tu znaczne uściślenia. W atlasie białoruskim (LAB, I, 97, m. 229) przy podobnym podziale geograficznym na północno-wschodni *васілёк* (i *васілька*, *васілька*) i południowo-zachodnią *валóшка* mamy znacznie częstsze niż w OLA poświadczenia nazwy *васілёк* w zwartym areale nazwy *валóшка* oraz w zachodniej Białorusi, a mianowicie *васілёк* w trzech punktach na północ od Brześcia: Raśna (Расна) koło Kamieńca, podawane przez OLA Dmitrowicze (Дзмітравічы) i Kamieniuki (Камянюкі); w kilku punktach w okolicy Grodna: na południe w miejscowościach Korobczyce (Каробчыцы) i Strzelce (Стральцы), na północ we wspomnianej już w OLA wsi Przewałki (Прывалкі) oraz pod Szczuczynem we wsiach Berszty (Бершты) i Kościeniewo (Касцянева), a dalej na północ szerokim pasem wzdłuż granicy litewskiej i łotewskiej *васілёк*, *васілька* i *васілька*.

Tarnacki (1939, 61, m. 149) stwierdza, że na Polesiu zachodnim ogólnopoleska nazwa *wołoszka* ustępuje w powiecie bielskim przed mazowieckim *chabrem*, a w powiecie kowelskim przed małopolskim *blawatkiem*. Kilka opracowań gwarowych, przytaczanych przez autorkę komentarza do AGWB (VIII, 212–215) Kazimierę Pastusiak, podających lokalizację nazwy *валóшка*, pokazanego jej zasięgu w LAB nie rozszerza. Słownik pogranicza SPZB (I, 277) ma tylko nazwę *валóшка*: z dwóch miejscowości mieszczących się w areale wyznaczonym przez LAB oraz ze wsi Knyszewicze leżące na południe od Sokółki na Białostocczyźnie.

Również w gwarach wschodniosłowiańskich w tym regionie zanotowano tylko nazwę *валóшка*. Występuje ona tu w szerokim pasie przygranicznym od Biebrzy po Hajnówkę, sięgając w części centralnej aż po Białystok. Ciekawe, że postać *vaʹoška* nie przekracza tu granicy akania (AGWB, I, m. 1), a w okolicy Białegostoku, gdzie akania nie ma, zapisano *voʹoška* (AGWB, VIII, 212–215, m. 368). W zachodniej Białostocczyźnie zapewne pierwotna tu *vaʹoška*, *voʹoška*, została wyparta przez derywaty (ze zmianą rodzajową na rodzaj żeński) wywodzące się od polskiej nazwy *chaber* (*χaber* tu tylko sporadycznie nad Bugiem): *χabʹerka* na północy, *χabrʹa* w okolicach Białegostoku oraz *χabʹerok* z ruską wokalizacją *jeru* w sufiksie *-ькь* w wąskim pasie koło Bielska Podlaskiego od Narwi do Bugu. Jako pożyczka zwrotna *χabʹerok*, *φabʹerok* pojawia się pod Bielskiem Podlaskim w wypowiedziach, które można traktować jako polskie (Tarnacki 1939, 61; Waniakowa 2019, 180).

Zasięgi geograficzne sąsiadujących wyrazów **vasilьkь* i **vuśьka* w gwarach słowiańskich wydają się wskazywać, że tworzący pierwotnie zwarty areal na terenie Rosji i północno-wschodniej Białorusi **vasilьkь* pojawił się w areale nazwy **vuśьka* w rozproszeniu w gwarach ukraińskich i na terenie południowo-zachodniej Białorusi pod wpływem rosyjskiej i białoruskiej postaci literackiej.

Białoruski literacki *васілёк* ‘chaber, Centaurea cyanus L.’ notuje dopiero słownik języka współczesnego TSBM (I, 468), ale jako literacka podawana jest również *валóшка* (TSBM, I, 458).

Ukraińskie *василки* notowane są od połowy XVII wieku, głównie jednak w znaczeniu ‘bazylija, Ocimum Basilicum’ (SUM XVI–XVII, III, 184). Hrinčenko

(Грінченко 1907–1909, I, 128) podaje *васільок* na oznaczenie pięciu różnych roślin, ale nie chabru. Dopiero słownik współczesny SUM (I, 296), zapewne pod wpływem rosyjskim, ma *васильк* w znaczeniu ‘chaber’, ale też ‘bazylija’. Leksem stał się chyba jednak na Ukrainie dosyć powszechny, skoro wszedł do utworów pisarzy polskich związanych z kresami południowymi. Utożsamienie *wasilka* ‘chabru’ z *bazylią* wiąże się zapewne z tym, że w antroponimii wschodniosłowiańskiej (i słowackiej) imię *Wasył*, *Wasyli* jest jednoznaczne z *Bazyliim*. Nazwę *волóшка* z kolei jako określenie ‘chabru’ notuje Hrinčenko (Грінченко 1907–1909, I, 252–253), a także SUM (I, 734).

W języku rosyjskim *василекъ* notowany jest od XVII w., ale trudno określić jego znaczenie: redaktorzy jako ekwiwalent współczesny dają ‘василек’, jednak jeden z cytatów „По-русски *василки* [...] базиликон” świadczy, że raczej chodzi o *bazylię* (SRJ XI–XVII, II, 23), w XVIII wieku *василек* oprócz wielu innych roślin nazywa też ‘chabra’ (SRJ XVIII). Również u Dała *василékъ* odnosi się do wielu różnych roślin, m.in. do ‘bazylii’, ma jednak również znaczenie ‘chaber’ (Даль 1955–1956, I, 167). Słownik języka współczesnego SSRLJ (I, 58) daje *василék* już tylko w znaczeniu ‘chaber’. Nazwę chabra *волóшка* notuje SRJ XVIII, a Dal podaje ją jako regionalną, południową (Даль 1955–1956, I, 237; ciekawe, że wśród synonimów wymienia również pożyczkę polską *блaвaткa*).

Omawiane wyrazy jako pożyczki z języków wschodniosłowiańskich mają dosyć bogatą dokumentację w języku polskim. Wchodzi tu w grę ich przejmowanie do gwar polskich bezpośrednio z sąsiadujących gwar białoruskich i ukraińskich, jak i – zwłaszcza – wpływy wschodniosłowiańskich języków literackich.

Wyraz *wasilek* notuje już Słownik staropolski na oznaczenie kilku nazw roślin, m.in. ‘bazylii’, ale nie jako nazwę ‘chabru’ (SSStp, X, 47)¹. Hrabec (1949, 114) podaje z *Sielanek* (1663) Bartłomieja (nie Szymona, jak podaje Kostecka-Sadowa 2015) Zimorowicza dwa cytaty z *wasilkiem/wasilkiem* oznaczającym ‘chaber’: „Zwiesi wieniec, z *wasilku* uwity równym kołem” i „Kędy tylko *wasilek* kocha się i mięta, Jako sama dziewice uroda przoduje, Tak przy niej insze zioła *wasilek* celuje”.

Za SW (VII, 471) przytaczany jest poza tym (Kurzowa 1993, Kostecka-Sadowa 2015) polegający na nieporozumieniu przykład z Sebastiana Klonowica: „Nie o *wasielki*, ziarno miej na pieczy, Nad inne rzeczy”. Jak wyjaśniono zresztą w przypisie do wydania utworu Klonowica, chodzi tu o wyraz *wasilka* w znaczeniu ‘towar leśny, deszczka służąca do wyrobu klepek’. Dotyczy to też podawanego przez Kurzową drugiego źródła – *Instruktarza celnego litewskiego*.

Można za Kurzową (1993) podać natomiast z Ignacego Chodźki: „skromne *wasilki* i wonne cząbry”. Według jej informatorów *wasilka* w znaczeniu ‘chaber’ była znana w polszczyźnie wileńskiej w okresie międzywojennym. Poza tym znajomość nazwy *wasilek* ‘chaber’ na Wileńszczyźnie potwierdzają Karłowicz (1984, 70), Walicki (1886,

¹ O nierozróżnianiu dwóch różnych roślin o tej samej nazwie świadczy chociażby komentarz autorki w artykule z ubiegłorocznego numeru „Przekroju” o bazylii: „w *Dekameronie* Giovanniego Boccaccia [bazylija] patronuje tragicznej historii miłosnej w stylu włoskiego południa. [...] w polskim przekładzie Edwarda Boyęgo oryginalną *bazylię* z Salerno wyparły, nie wiedząc czemu, *wasilki*, czyli chabry bławatki, co jest dość irytujące, bo przecież bazylija to bazylija, a chaber to chaber. Tym bardziej że chaber nie ma w tej ociekającej sycylijskim temperamentem noweli żadnego sensu” (Lis 2019, 86).

416), Lętowski (1915, 323), Turska (1982, 73, 80 – *wasilek* i *wasilka* f.). W *Zielniku ekonomiczno-technicznym*, wydanym w Wilnie, pod hasłem *chaber, bławatek* Centaurea Cyanus znajduje się adnotacja „posp. *wasilek*” (Wyżycki 1845, 247). Ponadto z polszczyzny gwarowej na Litwie Zdaniukiewicz (1972, 215) z Łopatowszczyzny koło Turgiel nad granicą białoruską rejestruje: *wasilek* (*vas'itak, va'ilek*), a Rieger, Masojć, Rutkowska (2006, 411) na znacznym obszarze Litwy: *wasilek* z Wierszuliszek i Świętnik na północ od Wilna, *wasilka* z Dojlid na południu, spod Landwarowa koło Wilna i ze Smołów na północy, *wasilka* z miejscowości Imbrody na północy, Widugiry pod Święcianami i Ragoże pod Kownem oraz *wasilok* w okolicy Landwarowa. Dalsze lokalizacje z Wileńszczyzny podaje SMPP (1226).

Również na sąsiadującej z Wileńszczyzną Braślowszczyźnie w dialektach polskich notowano *wašilek, vas'itka, vas'itk'i* obok częstszej nazwy *bławatek, bławatk'i*, natomiast w wypowiedziach traktowanych jako białoruskie tylko *vas'il'ok, v'as'itk'i, vas'il'k'i* (Braślowszczyzna, 166; Rieger 2014, 278). *Wasilek* ‘chaber’ zauważono też u ludności polskiej na Białorusi sowieckiej (Dombroski 1932, 263; por. SMPP, 1226 oraz *wasilki* ‘chabry’ u przesiedleńców z Kresów Północno-Wschodnich pod Bartoszykami: Sawaniewska-Mochowa 1982, 74).

W gwarach polskich na obecnym pograniczu wschodnim *wasilek, wasilka* jako nazwy ‘chabru’ pojawiają się tylko sporadycznie. Osipowicz (2009, 121) podaje z XIX-wiecznej gwary augustowskiej *wasilki* ‘bławatki, modraki, chabry’, natomiast w kartotece SGP mamy jeszcze tylko ze Sławatycz pod Włodawą *wasilki* określane jako ‘gatunek kwiatów łąkowych’, a Pelcowa (2001, 57 i m. 34) z dwóch punktów na północ od Włodawy podaje *wasyłki* w znaczeniu ‘ostróżka polna, Delphinium consolida’, natomiast na mapach ‘chabru’ ani u Czyżewskiego (1986b, m. 20), ani u Pelcowej (2001, m. 30) spod Włodawy i z całej Lubelszczyzny nazwy tej nie odnotowano, dominują tu natomiast właściwe gwarom polskim *chaber* i *bławat*.

Należy jeszcze dodać, że *wasilek* ‘chaber’, przytaczany w opracowaniach *chabru bławatka* (już Sawaniewska-Mochowa 1990, 134, też Kostecka-Sadowa 2015) z miejscowości Huszcza pod Białą Podlaską, polega na nieporozumieniu. W kartotece SGP na fiszce z tej miejscowości z hasłem *wasilki* jest tylko przekreślone \emptyset , oznaczające, że eksplorator uznał za wskazane, by poinformować, iż nazwa ta w Huszczy nie jest znana. Osoby związane z pracownią SGP powinny to wiedzieć lepiej niż my. Brak tej nazwy w Huszczy wpisuje się zresztą w sygnalizowaną przez nas ekspansję nazw polskich zarówno na Lubelszczyźnie, jak i w gwarach wschodniosłowiańskich na Białostocczyźnie.

Nazwę *wołoszka* ‘chaber’ odnotowano na pograniczu polsko-litewskim (Гюлумянц 1982, 226; por. SMPP, 1264). W brzmieniu *waloszka, wołoszka* jest dosyć częsta na pograniczu wschodnim. W AGP (II, m. 159) podano formę *walaszka* (błędnie uogólnioną zamiast *waloszka*) z rozległego zwartej obszar ograniczonego od zachodu przez miejscowości Przerośl i Okuniowiec koło Suwałk, Szczebra i Solistówka pod Augustowem, Szymany koło Grajewa, Osowiec i Milewskie koło Moniek, Krynki koło Sokółki i Ciwoniuki, gmina Michałowo na południowy wschód od Białegostoku, a *wołoszka* w niewielkim areale wzdłuż Bugu w powiecie białskim we wsiach Kąty w gminie Kodeń, Matiaszówka w gminie Tuczna, Jabłeczna w gminie Sławatycze, Motwica

w gminie Sosnówka i w powiecie włodawskim w miejscowości Hanna². Przedstawiła je Pelcowa na czterech jednakowych mapach (Pelcowa 1985, 70, m. 2A [tu tylko 3 pierwsze punkty]; 1997, 199, m. IV; 2001, 136, m. 30; 2017, 492 i 539). Jednakże w leżącej nieco bardziej na zachód od tej wyspy miejscowości Huszcza w gminie Łomazy według kartoteki SGP nazwa ta już nie występuje. Kostecka-Sadowa (2015) podaje, jakoby *wołoszka* była znana jeszcze w powiecie radzyńskim i lubelskim, ale wynika to z błędnej lokalizacji miejscowości mających takie same nazwy bez sprawdzenia ich położenia na mapie Pelcovej.

Z przedstawioną wyspą łączy się wieś Dołhobrody w powiecie włodawskim, położona na południe od wspomnianej miejscowości Hanna (Czyżewski 1968a, 98; 1986b, m. 20). Sytuacja pod Włodawą jest szczególnie ciekawa. Dzięki pomysłowo dobranym na mapie znakom widzimy tu plastycznie wzajemne wpływy. Często nawet w tych samych punktach zapisano wypowiedź polską i ukraińską. Np. w trzech sąsiadujących ze sobą punktach nad górnym biegiem Zielawy obok polskiej nazwy *χaber* występuje zapożyczony z dialektów polskich ukraiński *χabor*. Przy częstych na północy powiatu ukraińskich nazwach *wołoška*, *wułoška* jako polska *wołoszka* pojawia się tylko raz, częściej natomiast notowano tu polski *blawat* pojawiający się również w wypowiedziach ukraińskich jako *blavat*.

Walożki, *wołoszki* ‘chaber’ były znane również w Bohatyrowiczach nad Niemnem (Bohatyrowicze 1998: 201, 302). Kostecka-Sadowa (2008, 338; 2015, 340) podaje *wołoszkę* ‘chaber’ z Mościsk, leżących tuż za polską granicą koło Przemyśla: „W pšynicy nazrywała *wołoszki* i zrobiła śliczny wianuszek”. Ma ona też kilka poświadczeń w polszczyźnie ogólnej. Kurzowa (1993) przytacza z Władysława Syrokomli: „Drobna jarzyna, *wołoszka* i ziele”. Znajomość leksemu w potocznej polszczyźnie wileńskiej potwierdza Walicki (1886, 416). Nazwę *wołoszka* w znaczeniu ‘chaber’ SWil (II, 1889) określa jako pospolitą, SW (VII, 694) uznaje ją za gwarową, a SJPD za dawną. Nie dokumentują jej żadnymi przykładami.

Według Waniakowej (2019) w przewodnikach dla zbieraczy ziół pojawia się też forma męska *wołoszek* w znaczeniu ‘chaber’. Pelcowa (2015, 197–198, m. 9) w pasie nadgranicznym od Chełma aż nieco na północ od Włodawy oraz w odosobnionym punkcie na zachód od Białej Podlaskiej notuje współrdzenne derywaty *wołoszek*, *wołoszun*, *wołoszuk* oznaczające roślinę *Phaseolus*, podobną do grochu, o podłużnych ziarnkach, wijącą się na tyczkach, a także niską fasolę niepotrzebującą tyczek. Ze względu na formę z pełnogłosem są one także pożyczkami z języka ukraińskiego. Znalazienie ewentualnych wzorów ukraińskich wymagałoby specjalnych poszukiwań. U Hrinčenki i w SUM ich nie ma.

Jak pokazała nasza analiza, jednoznaczne rozstrzygnięcie, czy mamy do czynienia z pożyczką, czy z reliktem dawnej wspólnoty na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim, wymaga bardzo szczegółowych, wręcz drobiazgowych dociekań i ekscerpcji różnych źródeł – począwszy od słowników historycznojęzykowych przez monografie

² W gwarach polskich na Lubelszczyźnie notowano też przymiotnik *wołochaty* ‘kosmaty, włosem porośły, z długimi włosami’ pod Międzyrzeczem Podlaskim, w Łomazach na południe od Białej Podlaskiej, w miejscowości Wisznice na północy powiatu włodawskiego i we wsi Żdzanne pod Krasnymstawem, a niezależnie też w gwarze kresowej na Podolu (Czyżewski 1986a, 98).

gwarowe, po publikacje z zakresu geografii językowej. Przedstawione nazwy na ogół pojawiają się dość sporadycznie w polskich gwarach na pograniczu wschodnim. Jak się zdaje, trzeba tu przyjąć oddziaływanie również wschodniosłowiańskich języków literackich.

Literatura

- AGM, *Atlas gwar mazowieckich*, t. I, opr. H. Horodyska-Gadkowska, A. Strzyżewska-Zaremba, t. II–X, opr. A. Kowalska, A. Strzyżewska-Zaremba, Wrocław 1971–1992.
- AGP, *Atlas gwar polskich*, t. I: *Małopolska*, K. Dejna, t. II: *Mazowsze*, K. Dejna, S. Gala, A. Zdaniukiewicz, F. Czyżewski, t. III: *Śląsk*, K. Dejna, S. Gala, t. IV: *Wielkopolska, Kaszuby*, K. Dejna, Warszawa 1998–2002.
- AGWB, *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, t. I, red. S. Glinka, A. Obrębska-Jabłońska, J. Siatkowski, t. II–III, red. S. Glinka, t. IV–X red. I. Maryniakowa, Wrocław – Warszawa, 1980–2012.
- Bešta T. (1971), *Z badań nad wschodniosłowiańskimi wpływami językowymi w polszczyźnie romantyków*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, XVII, s. 199–241.
- Bohatyrowicze sto lat później*, opr. I. Grek-Pabisowa, K. Handke, M. Ostrówka, A. Zielińska, Warszawa 1998.
- Brasławszczyzna, *Brasławszczyzna. Pamięć i współczesność*, t. 2: *Słownictwo dwujęzycznych mieszkańców rejonu (Słownik brasławski)*, red. E. Smułkowa, Warszawa 2009.
- Brückner A. (1957), *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- ČJA, *Český jazykový atlas*, red. J. Balhar, P. Jančák, sv. I–VI, Praha 1992–2011.
- Czyżewski F. (1986a), *Zapożyczenia ukraińskie w gwarach b. powiatu włodawskiego*, „Studia nad polszczyzną kresową”, t. IV, s. 81–107.
- Czyżewski F. (1986b), *Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy*, Lublin.
- Dombroski C. (1932), *Ze słownictwa i gramatyki języka ludności polskiej na Białorusi sowieckiej*, Mińsk.
- Dudziński M. (1776), *Zbiór rzeczy potrzebniejszych do wydoskonalenia języka*, Wilno.
- Hrabec S. (1949), *Elementy kresowe w języku niektórych pisarzy polskich XVI i XVII wieku*, Toruń.
- Jungmann J. (1835–1839), *Slovník česko-německý*, sv. I–V, Praha.
- Jurkowski M. (1974), *Ukrainizmy w języku Juliusza Słowackiego*, [w:] *Z dziejów stosunków literackich polsko-ukraińskich*, red. S. Kozak, M. Jakóbiec, Wrocław, s. 105–135.
- Karłowicz J. (1984), *Podręcznik czystej polszczyzny dla Litwinów i Petersburszczan*, do druku przyg. E. Smułkowa, „Studia nad polszczyzną kresową”, t. III, s. 33–81.
- Karpluk M. (1988), *Kulturowo-antroponimiczne elementy w staropolskich nazwach ziół*, [w:] *V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna, Poznań 3–5 września. Księga referatów*, red. K. Zierhoffer, Poznań, s. 147–156.
- Kostecka-Sadowa A. (2008), *Słownictwo gwar polskich w Mościskach i wsiach okolicznych*, [w:] *Słownictwo kresowe. Studia i materiały*, red. J. Rieger, Warszawa, s. 113–260.
- Kostecka-Sadowa A. (2015), *Rzeczownikowe zapożyczenia wschodniosłowiańskie w gwarach polskich*, Kraków.

- Kott F.Š. (1878–1893), *Česko-německý slovník, zvláště gramaticko-frazeologický*, sv. I–VII, Praha.
- Králik L. (2015), *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, Bratislava.
- Kurzowa Z. (1993), *Język polski Wileńszczyzny i Kresów północno-wschodnich XVI–XX w.*, Warszawa – Kraków.
- Lewaszkiwicz T. (2017), *Język powojennych przesiedleńców z Nowogródka i okolicy*, Poznań.
- Linde S.B. (1951), *Słownik języka polskiego*, t. I–VI, wyd. 3. fotooffsetowe, Warszawa [pierwodruk: Lwów 1854–1860].
- Lis R. (2019), *Królewskie ziele*, „Przekrój”, nr 3566, s. 86.
- Lorentz F., (1958–1983), *Pomoranisches Wörterbuch*, fortgeführt von F. Hinze, Bd. I–V, Berlin. Lwów 2015, *Słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy. Słownik porównawczy kilku wsi we Lwowskiem*, z materiałów zebranych pod kier. W. Paryła, oprac. K. Czarnecka, D.A. Kowalska, E. Rudolf-Ziółkowska, red. K. Czarnecka, D.A. Kowalska, Kraków.
- Łętowski A. (1915), *Milujmy język ojczysty. Błędy nasze. Rzecz o czystości języka polskiego na Litwie*, Wilno.
- Nitsch K. (1954–1958), *Wybór pism polonistycznych*, t. I–IV, Wrocław.
- Osipowicz A. (2009), *Słowniczek gwary augustowskiej*, [w:] *Dziewiętnastowieczne słowniczki gwarowe z Polski północnowschodniej*, red. B. Nowowiejski, Białystok, s. 7–130.
- Pastusiak K. (2007), *Pogranicze polsko-białorusko-ukraińskie w świetle danych językowych i etnograficznych na podstawie nazw roślin*, Warszawa.
- Pelcowa H. (1985), *Studia nad słownictwem gwarowym Lubelszczyzny*, cz. I: *Słownictwo pochodzenia małopolskiego*, Lublin.
- Pelcowa H. (1997), *Słownictwo wschodniosłowiańskie w gwarach Polski środkowo-wschodniej w świetle związków językowych polsko-ukraińskich*, [w:] *Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce*, red. F. Czyżewski, M. Łesiów, Rozprawy Sławistyczne, t. 12, Lublin, s. 189–211.
- Pelcowa H. (2001), *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin.
- Pelcowa H. (2015), *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. IV: *Sad i ogród warzywny, budownictwo i przestrzeń podwórza*, Lublin.
- Pelcowa H., (2017) *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. V: *Świat roślin*, Lublin.
- PS, *Příruční slovník jazyka českého*, sv. I–VIII, Praha 1933–1957.
- Rieger J. (2007), *Dawne słownictwo przesiedleńców z Tarnopolszczyzny*, [w:] *Słownictwo przesiedleńców z Ukrainy. Słownik porównawczy kilku wsi w Tarnopolskiem*, red. J. Rieger, Kraków, s. 11–20.
- Rieger J. (2014), *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Brasławszczyźnie*, Warszawa.
- Rieger J., Masojć I., Rutkowska K. (2006), *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*, Warszawa.
- Sawaniewska-Mochowa Z. (1982), *Osobliwości fonetyczne i fleksyjne dialektu północnokresowego zachowane w mowie mieszkańców okolic Bartoszyce*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Nauki Humanistyczno-Społeczne, Filologia Polska, t. XX, Toruń, s. 65–83.
- Sawaniewska-Mochowa Z. (1990), *Poradnik Jana Karłowicza jako źródło poznania potocznej polszczyzny północnokresowej. Słownictwo*, Polono-Slavica Varsovinia, t. 5, Warszawa.

- SGP, *Słownik gwar polskich*, opr. przez Zakład Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie, t. I, kier. M. Karaś, t. II–V, kier. J. Reichan, t. VI–VIII kier. J. Okoniowa, t. IX–, kier. R. Kucharzyk, Wrocław – Kraków, 1977–.
- SGPK, Karłowicz J. (1900–1911), *Słownik gwar polskich*, t. I–VI, Kraków.
- SJPD, *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. I–XI, Warszawa 1958–1969.
- SMPP, *Słownik mówionej polszczyzny północnokresowej*, opr. I. Grek-Pabisowa, M. Ostrówka, M. Jankowiak, Warszawa 2017, <https://ispan.waw.pl/ireteslaw/handle/20.500.12528/128>, 12.01.2020.
- SSiSL II, *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, t. II: *Rośliny*, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin 2019, s. 71–84.
- SSJ, *Slovník slovenského jazyka*, red. Š. Peciar, sv. I–VI, Bratislava 1959–1968.
- SSJČ, *Slovník spisovného jazyka českého*, red. B. Havránek, t. I–IV, Praha 1960–1971.
- SSN, *Slovník slovenských nářečí*, red. I. Ripka, Bratislava 1994–.
- SSNO, *Słownik staropolskich nazw osobowych*, red. W. Taszycki, t. I–VII, Wrocław 1950–1965.
- SStp, *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, t. I–XI, Warszawa – Kraków 1953–2004.
- SW, *Słownik języka polskiego*, (red.) J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. I–VIII, Warszawa 1908–1927 [tzw. *Słownik warszawski*].
- SWil, *Słownik języka polskiego*, wypr. przez A. Zdanowicza, M. Bohusza Szyszkę i in., t. I–II, Wilno 1861.
- SXVII–XVIII, Kartoteka Słownika języka polskiego XVII i I. połowy XVIII wieku, opr. Zakład Językoznawstwa PAN, Warszawa 1955–2011, <https://rcin.org.pl/ijp/publication/20029>, 15.10.2020.
- Sychta B. (1967–1976), *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I–VII, Wrocław.
- Tarnacki J. (1939), *Studia porównawcze nad geografią wyrazów (Polesie – Mazowsze)*, Warszawa.
- Tarnopol 2007, *Słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy. Słownik porównawczy kilku wsi w Tarnopolskiem, z materiałów zebranych pod kier. W. Paryła, oprac. K. Czarnecka, D. Kowalska, E. Rudolf-Ziółkowska*, red. J. Rieger, Kraków 2007.
- Tomaszewski A. (1930), *Gwara Łopienna i okolicy w północnej Wielkopolsce*, Kraków.
- Turska H. (1982), *O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie*, „Studia nad polszczyzną kresową”, t. I, s. 19–121.
- Walicki A. (1886), *Błędy nasze w mowie i piśmie ku szkodzie języka polskiego popełniane oraz prowincjonalizmy*, wyd. 3, Kraków – Warszawa.
- Waniakowa J. (2006a), *Nazwy niezapominajki (Myosotis) w gwarach polskich jako przykład ekspansji słownictwa literackiego*, [w:] *Studia Dialektologiczne*, t. III, red. J. Okoniowa, Kraków, s. 71–79.
- Waniakowa J. (2006b), *The Forget-me-not, Vergißmeinnicht, ne-m'oubliezpas, незабудка – a historical and etymological study*, [w:] *Proceeding of the 4th International Congress of Dialectologists and Geolinguists*, ed. A. Timuška, Riga, s. 527–534.
- Waniakowa J. (2012), *Polskie nazwy dziko rosnących roślin zielnych na tle słowiańskim*, Kraków.
- Waniakowa J. (2015), *Wybrane nazwy niezapominajki jako część wspólnego dziedzictwa europejskiego*, „Zeszyty Łużyckie”, 49, s. 205–216.

- Waniakowa J. (2019), *Polskie gwarowe nazwy chabra blawatka, Centaurea Cyanus L. na tle słowiańskim i europejskim*, „Prace Filologiczne”, LXXIV, s. 173–187.
- Wyżycy G.J. (1845), *Zielnik ekonomiczno-techniczny czyli opisanie drzew, krzewów i roślin dziko rosnących w kraju, jako też przyswojonych, z pokazaniem użytku ich w ekonomice, rękodzielach, fabrykach i medycynie domowej, z wyszczególnieniem jadowitych i szkodliwych oraz mogących służyć ku ozdobie ogrodów i mieszkań wiejskich ułożony dla gospodarzy i gospodyń*, Wilno.
- Zdaniukiewicz A.A. (1972), *Gwara Łopatowszczyzny: fonetyka, fleksja, słownictwo*, Wrocław.
- Вендина Т.И. [Vendina T.I.] (2014), *Типология лексических ареалов Славии [Typologija leksicheskikh arealov]*, Москва – С.-Петербург.
- Грінченко Б. [Hrichenko B.] (1907–1909), *Словарь української мови [Slovar' ukrains'koi movi]*, т. I–IV, Київ.
- Гюлумянц К.М. [Giulumianc K.M.] (1982), *Некоторые наблюдения над фразеологией польских говоров белорусско-литовской зоны [Nekotorye nabljudenia nad frazeologii pol'skikh govorov belorusko-litovskoi zony]*, „Studia nad polszczyzną kresową”, т. I, s. 225–231.
- Даль В.И. [Dal' V.I.] (1955–1956), *Толковый словарь живого великорусского языка [Tolkovyi slovar' zhivogo velikorussskogo iazyka]*, т. I–IV, Москва.
- ESBM, *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы [Etymalahichny sloŭnik belaruskaj movy]*, рэд. В.У. Маргынаў, Г.А. Цыхун, Мінск, 1978–.
- LAB, *Лексічны атлас беларускіх народных гаворак у пяці тамах [Leksichny atlas belaruskikh narodnykh hovorak u piaci tamakh]*, рэд. М.В. Бірыла, Юзэфа Ф. Мацкевіч, Мінск, 1993–1998.
- OLA III, *Общеславянский лингвистический атлас [Obshsheslavianskij lingvisticheskij atlas]*, Серия лексико-словообразовательная, вып III: Растительный мир, ред. А.А. Падлужны, А.А. Крывіцкі, Минск 2000.
- OLA IV, *Общеславянский лингвистический атлас [Obshsheslavianskij lingvisticheskij atlas]*, Серия лексико-словообразовательная, вып. IV: Сельское хозяйство, ред. A. Ferenciková (vedecká redaktorka), M. Chochol, H. Jenč, L'. Králik, J. Siatkowski, Ž.Ž. Varbot, P. Žigo, Bratislava 2012.
- PolGov, *Польские говоры в СССР [Pol'skie hovory v SSSR]*, ч. I: Исследования и материалы 1967–1969, ч. II: Исследования и материалы 1969–1971, Минск 1973.
- SPZB, *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча у пяці тамах [Sloŭnik belaruskaj havorak rajnochna-zahodniaj Belarusi i iae pagranichha u piaci tomakh]*, рэд. Ю.Ф. Мацкевіч, т. I–V, Мінск 1979–1986.
- SRJ XI–XVII, *Словарь русского языка XI–XVII вв. [Slovar' russkogo iazyka XI–XVII vv.]*, ред. С.Г. Бархударов, Ф.П. Филин, Д.Н. Шмелев, Г.А. Богатова, В.Б. Крысько, Р.Н. Кривко, Москва 1975–.
- SRJ XVIII, *Словарь русского языка XVIII века [Slovar' russkogo iazyka XVIII veka]*, ред. Ю.С. Сорокин, З.М. Петрова, Ленинград – С.-Петербург 1984–.
- SSRLJ, *Словарь современного русского литературного языка [Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo iazyka]*, ред. Ф.П. Филин, т. I–XVII, Москва – Ленинград 1950–1965.
- SUM XVI–XVII, *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. [Slovník ukrains'koi movi XVI – pershoi polovini XVII st.]*, ред. Д.Г. Гринчишин, Львів 1994–.

-
- SUM, *Словник української мови* [*Slovník ukraíns'koi movi*], ред. І.К. Білодід, I–XI, Київ 1970–1980.
- Сабадош І. [Sabadosh I.] (2015), *Українська лексика в просторі і часі* [*Ukrains'ka leksika v prostori i chasi*], Ужгород.
- ТSBM, *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы* [*Tlumachal'ny sloŭnik belaruskaj movy*], ред. К.К. Атраховіч, К. Крапіва, т. I–V, Мінск 1977–1984.
- Фасмер М. [Fasmer M.] (1964–1973), *Этимологический словарь русского языка* [*Etimologičeskij slovar' russkogo iazyka*], перевод с нем. и дополнения О.Н. Трубачева, т. I–IV, Москва.